DOI: 10.11649/sfps.2016.007

Michał Gajek
(Uniwersytet Warszawski)

Wpływy polskie w jidysz według *History of the Yiddish Language* Maxa Weinreicha – przegląd i próby weryfikacji

Pionierska praca Maxa Weinreicha¹ po raz pierwszy ukazała się drukiem w roku 1973, pod tytułem *Gešixte² fun der jidišer šprach³*. Było to pierwsze tak

¹ Max Weinreich (ur. w 1894 r. w Kuldydze, w dawnym Imperium Rosyjskim [dziś Łotwa], zm. w 1969 r. w Nowym Jorku). Zasłużony jidyszysta w obu tego słowa znaczeniach: zarówno jako badacz języka jidysz, jak i jako działacz na rzecz żydowskiej tożsamości i kultury opartej o ten język, uznany za ojca naukowej jidyszystyki. Studiował na Uniwersytecie Petersburskim oraz Uniwersytecie w Marburgu, gdzie w 1923 r. obronił doktorat nt. historii badań nad językiem jidysz. Należał do współtwórców Żydowskiego Instytutu Naukowego (Jidišer Visnšaftlexer Institut; JIWO/YIVO), założonego w 1925 r., w którym przez wiele lat piastował kierownicze stanowiska – najpierw w Wilnie, a potem w Nowym Jorku. Po wybuchu II wojny światowej wyemigrował do Nowego Jorku, dokąd przeniósł główny oddział Instytutu, stanowiącego do dziś wiodące centrum badań nad językiem i kulturą jidysz (za: Glasser, 2010). Jego syn Uriel Weinreich (1926–1967) również był wybitnym jidyszystą, uznanym ponadto za twórcę lingwistyki kontaktów językowych; por. U. Weinreich (1953).

² W niniejszym artykule stosuje się transkrypcję filologiczną wyrazów jidyszowych, przedstawioną i częściowo stosowaną w publikacji *Jidyszland – polskie przestrzenie* (Geller & Polit, 2008). Zdecydowano się na nią ze względu zarówno na większą precyzję i zwięzłość w oddawaniu wymowy jidysz (jeden znak odpowiada jednej głosce), jak i na większą przejrzystość z perspektywy polskiego czytelnika, w stosunku do używanej dziś powszechnie transkrypcji JIWO, przystosowanej przede wszystkim dla odbiorców anglojęzycznych. Dla zachowania przejrzystości zastosowano ją również w przypadku innych języków zapisywanych pismem niełacińskim.

³ M. Weinreich (1973a). Tom 3 i 4 w całości stanowiły przypisy do tekstu głównego z tomów 1 i 2. Praca wydana pośmiertnie.

kompleksowe opracowanie historii języka jidysz, ukazujące jego wewnętrzne, systemowe przemiany na tle ewolucji społeczeństwa środkowo- i wschodnio-europejskich Żydów oraz ich kultury. Max Weinreich – uchodzący za ojca nowoczesnych badań nad językiem jidysz – zastosował w nim imponujący aparat naukowy, powołując się na ogromny zbiór źródeł i materiału językowego oraz poddając swoje twierdzenia stałej weryfikacji poprzez przytaczanie kontrargumentów. Publikacja tej pracy w jidysz stanowiła ważną deklarację i dowód na to, że język ten nie zasługuje na miano żargonu czy zepsutej niemczyzny, ponieważ zdolny jest do opowiedzenia własnej historii. Niestety, fakt ten znacząco ograniczył grono potencjalnych odbiorców. Dlatego już w kilka lat później, w roku 1980, wydano angielskie tłumaczenie pt. *History of the Yiddish Language* (M. Weinreich, 1980). Było ono jednak niekompletne – nie zawierało ponad 750 stron przypisów, w których to właśnie zasadnicza narracja książki była pogłębiania z uwzględnieniem kontrargumentów i wątpliwości autora (Woodworth, 2010, s. 106). W tej kompletnej postaci praca została udostępniona szerszemu gronu czytelników dopiero w 2008 r., tj. trzydzieści pięć lat po ukazaniu się oryginału jidyszowego. Stało się to za sprawą nowego, anglojęzycznego wydania, opublikowanego przez Uniwersytet Yale (M. Weinreich, 2008). Również polscy językoznawcy nie powinni przejść obok tej publikacji obojętnie. Zarówno wspomniane przypisy, jak i główny tekst zawierają bowiem szereg interesujących informacji na temat językowych i kulturowych kontaktów polsko- i słowiańsko-żydowskich oraz ich rezultatów, widocznych w tkance języka jidysz.

Pierwszym celem niniejszego artykułu jest przybliżenie polskiemu czytelnikowi też i ustaleń Maxa Weinreicha dotyczących ogólnego charakteru językowych kontaktów polsko- i słowiańsko-żydowskich. Przy tej okazji uwzględnione zostaną informacje na temat badań, jakie do tej pory poczynili w tej materii językoznawcy polscy (patrz przypisy). Ponadto (niewyczerpująco) poruszona zostanie kwestia prób weryfikacji i podważenia jego twierdzeń, interesująca z punktu widzenia sławistyki. Drugim, nie mniej ważnym zadaniem jest przedstawienie wybranych wpływów słowiańskich, w których nie miały udziału polszczyzna, w poszczególnych podsystemach języka jidysz: leksyce, morfologii i słowotwórstwie oraz składni. Pominięte zostaną natomiast ustalenia dotyczące śladów języka polskiego w jidyszowej fonologii. Zagadnieniu temu M. Weinreich poświęcił wiele miejsca i omawiał je bardzo szczegółowo, co czyni je tematem na osobne opracowanie.

Ustalenia Maxa Weinreicha dotyczące słowiańsko-żydowskich kontaktów językowych...

O tym, że ślady językowych wpływów słowiańskich w jidysz mogą i powinny stać się przedmiotem dociekań i weryfikacji polskich badaczy, świadczy już sama analiza historycznych i socjolingwistycznych warunków kontaktów polsko- i słowiańsko-żydowskich, stanowiąca u Maxa Weinreicha konieczne tło dla rozważań ściśle językoznawczych. Wyłania się z niej bowiem obraz unikatowej sytuacji trwałego sąsiedztwa niesłowiańskiego języka mniejszościowego z polszczyzną, nieskutkującego polonizacją jego użytkowników.

Według Maxa Weinreicha początek zasadniczego kontaktu jidysz z językami słowiańskimi przypada na okres *staro-jidysz*⁴ – wtedy to miały miejsce wielkie migracje Żydów *aszenazyjskich* (niemieckich⁵) z Zachodu do krajów słowiańskich (M. Weinreich, 2008, s. 525). Wcześniej dochodzić miało jedynie do sporadycznych kontaktów z tzw. Żydami *kanaanejskimi*, którzy jeździli do krajów Europy Zachodniej w interesach lub w celu pobierania nauk. *Kanaanejczycy* stanowili grupę słowiańskojęzycznych społeczności żydowskich, zamieszkujących najprawdopodobniej rejony Połabia, Czech i Moraw na zachodzie (M. Weinreich, 1956, s. 623, 2008, ss. 83–85), oraz Rusi i Litwy⁶ na wschodzie (M. Weinreich, 2008, s. 85). W tym czasie, według Weinreicha, nie można jednak mówić o *składniku* słowiańskim jidysz. Do jego zaistnienia doprowadzić miała dopiero wspomniana wielka migracja, której szczytowe natężenie przypada na okres XIII–XVI w.⁷, skutkująca przeniesieniem ojczy-

⁴ Lata 1250–1500 według przyjętej przez M. Weinreicha (i do dziś uznawanej za obowiązującą) periodyzacji dziejów jidysz. Pozostałe wyróżnione w niej okresy to prajidysz (przed 1250 r.), średniojidysz (1500–1750) oraz jidysz współczesny (1750 do chwili obecnej) (M. Weinreich, 2008, s. 9).

⁵ W średniowiecznej nomenklaturze żydowskiej panował zwyczaj określania poszczególnych regionów Europy nazwami krain biblijnych, np. Sefarad – Hiszpania, Aszenaz – kraje niemieckie, Jawan – Grecja, Kanaan (Knaan) – Słowiańszczyzna (M. Weinreich, 2008, s. 79). Współcześnie mianem Żydów *aszenazyjskich* przyjęło się określać wszystkich reprezentantów języka i kultury jidysz. Określenie to straciło tym samym znaczenie geograficzne. Od XVI w. zasadnicze centrum ich kultury znajdowało się bowiem już na wschodzie dawnej Rzeczypospolitej.

⁶ Obejmującej wtedy również ziemie dzisiejszej Białorusi.

⁷ Stwierdzenie to wymaga komentarza w świetle współczesnych ustaleń historycznych. Najstarsze osady żydowskie na ziemiach polskich istniały już w XI w. (Kraków). Za władzy Władysława Hermana Żydzi pojawili się również w Płocku. Z XII–XIII w. pochodzą z kolei

zny *Aszkenazyjczyków* na Wschód⁸ (M. Weinreich, 2008, s. 526). Materiał słowiański tych wczesnych etapów rozwoju jidysz jest jednak trudny do opisania, gdyż jego elementy praktycznie nie występują w języku pisanym⁹. Pojedyncze słowa pojawiają się – według ustaleń Maxa Weinreicha – dopiero w tekstach z XVII wieku (M. Weinreich, 2008, s. A585)¹⁰.

Max Weinreich stwierdza, że w momencie kontaktu ze Słowiańszczyzną jidysz był już ukształtowany przez hebrajsko-romańsko-germańską fuzję językową¹¹, która zaszła przed migracją. Czwarty, słowiański *składnik* był więc już tylko modyfikacją o źródle zewnętrznym, tj. *adstratem*. Siła oddziaływania

monety z hebrajskimi inskrypcjami (tzw. brakteaty). Rzeczywiste rozmiary tego osadnictwa trudno rzecz jasna ocenić, jednak można zaryzykować stwierdzenie, że nadanie przywileju Kaliskiego w 1264 r. wiązało się już z istnieniem społeczności żydowskiej na tyle znaczącej, by jej status prawny wymagał regulacji. Największą intensywność migracja Żydów na wschód osiągnęła natomiast w XIV–XV w. (por. Zaremska, 2010; Wijaczka, 2010).

⁸ M. Weinreich określa ten obszar jako *Aszkenaz II* w przeciwieństwie do *Aszkenazu I* – pierwotnej, niemieckiej ojczyzny Żydów sprzed migracji. Język, którego używali Żydzi w obrębie *Aszkenazu I*, Weinreich określa mianem *jidysz zachodniego*, natomiast wariant wytworzony na ziemiach słowiańskich nazywa *jidysz wschodnim* (M. Weinreich, 2008, s. 284). Kiedy zachodzi taka konieczność, Weinreich używa również określeń *jidysz centralny* (używany w Polsce etnicznej) oraz *północno- i południowo-wschodni* (w uproszczeniu odnoszących się odpowiednio do terenów byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego i Ukrainy). Więcej na temat dialektów jidysz por. Katz (1983).

⁹ Więcej na temat początków pisanego jidysz wschodniego por. Kerler (1999).

¹⁰ Interesujących ustaleń na ten temat dokonała w ostatnim czasie Ewa Geller (2009, 2013), badając glosy słowiańskie w nieznanym dotąd szerzej jidyszowym poradniku medycznym, wydanym w Polsce w roku 1613, pt. *Sejfer derex ejts ha-xajim*. Jest to najstarszy znany tekst sformułowany w *jidysz wschodnim*. Geller wykazała, że występujące w nim wyrazy takie jak *jid. belme* (pol. *bielmo*), *bajnkes* (pol. *bańki*), *serovatke* (pol. *serwatka*) i *pijavkes* (pol. *pijawki*) nie stanowią okazjonalnych cytacji, lecz zintegrowane zapożyczenia, co czyni je najstarszymi znanymi słowizmami (polonizmami?) jidyszowymi. Ponadto, ich kognaty pojawiają się również w średniowiecznych tekstach, takich jak „Or zarua”, autorstwa *kanaanejskiego* uczonego Izaaka ben Mosze (ok. 1200–1270). Pozwala to postawić tezę o ciągłości słownictwa pochodzącego od słowiańskojęzycznych Żydów w jidysz. Wspomniany poradnik został niedawno wydany w języku polskim wraz z obszernym opracowaniem naukowym: Geller (2015).

¹¹ M. Weinreich postuluje, aby związki między jidysz i językami słowiańskimi opisywać jako przykład *ligi językowej* (*Sprachbund*) – nie ma między nimi związków genetycznych, jednak stały się one sobie bliskie wskutek długotrwałego sąsiedztwa. Nie należy jednak, jego zdaniem, postrzegać w ten sposób stosunków między językiem hebrajsko-aramejskim, judeo-francuskim i niemieckim – te języki były uczestnikami pierwotnej fuzji, w wyniku której narodził się jidysz. Wiąże się więc z nimi w sposób genetyczny (M. Weinreich, 2008, ss. 538–539). To stwierdzenie jest o tyle kłopotliwe, że języki mieszane są ze swej natury agenetyczne.

języków słowiańskich na jidysz musiała być jednak bardzo duża. Świadczyć ma o tym fakt, że od czasu przeniesienia środka ciężkości europejskiego Żydostwa na Wschód¹² elementy słowiańskie zaczęły wręcz infiltrować *jidysz zachodni* (M. Weinreich, 2008, s. 526). W *jidysz wschodnim* natomiast przeniknęły one do wszystkich podsystemów języka: leksyki i frazeologii, słowotwórstwa, składni, morfologii i fonologii. Tego rodzaju zmiany nie mogły zajść bez bezpośrednich kontaktów międzyludzkich. Dlatego Weinreich stwierdza, że nie można mówić o gettoizacji Żydów w Europie Wschodniej¹³. Według niego Żydzi w Polsce i innych krajach regionu zachowywali odrębność, wyróżniając się przez swoją religię, język i obyczaje. Nie ulegli polonizacji, tak jak mieszczaństwo niemieckie, jednak nie byli też hermetycznie zamknięci na wpływy zewnętrzne. Zнали gwary ludności słowiańskiej, wśród której żyli, a na terytoriach wschodniosłowiańskich również niezależnie język polski (M. Weinreich, 2008, s. 535) jako krajowy lub choćby urzędowy. O sile kontaktu słowiańsko-żydowskiego świadczyć mogą chociażby przysłowia czy utwory liryczne, w których następują płynne przejścia od języka jidysz czy hebrajsko-aramejskiego do słowiańskiego, niemające charakteru przypadkowego, lecz uzupełniające niedostatki ekspresyjne czy semantyczne, np. *rejdele jak rejdele, abi dobre mejnele* ‘gadka jak gadka, aby zamiar dobry’, *jak jidiš to pojidiš* ‘dosł. (z ukr.) jak jedziesz, to pojedziesz’, przen. ‘jak jesteś Żydem, dalej zajedziesz’¹⁴ czy *mi piom, mi guljajem veato mejlex xaj vekajem* ‘pijemy i radujemy się (ros.), a Tyś jest król na wieki (hebr.-aram.)’ (M. Weinreich, 2008, ss. 535–536)¹⁵. Innym dowodem są różnego rodzaju pożyczki kulturowe, takie jak przesady i wierzenia ludowe, co do których pochodzenia (od Żydów czy od Słowian) nie ma według Maxa

¹² Przypadający na okres średnio-jidysz.

¹³ Por. „When we reconstruct the picture of Jewish social history in Europe, we see that the formula ‘separateness not segregation’ is applicable to Ashkenaz II, just as to Ashkenaz I”. [Rekonstruując obraz historii społecznej Żydów w Europie widzimy, że formuła ‘odrębność bez segregacji’ dotyczy Aszkenazu II, tak samo jak Aszkenazu I]. (M. Weinreich, 2008, s. 534).

¹⁴ Gra słów polegająca na tym, że słowo *jidiš* można w języku ukraińskim interpretować fonetycznie jako ‘jedziesz’, w jidysz zaś jako ‘żydowski’.

¹⁵ W lingwistyce kontaktowej zjawisko to określa się terminem *przełączanie kodów* (ang. *code-switching*). Może on być najszerzej rozumiany jako używanie więcej niż jednego języka lub wariantu danego języka w ramach tej samej konwersacji (Myers-Scotton, 2012, s. 239). Odnosi się go jednak również do wykorzystywania elementów różnych języków/wariantów w obrębie jednego zdania pojedynczego bądź składowego (Myers-Scotton, 2012, s. 241). Zjawisku *przełączania kodów* przypisuje się istotne znaczenie w procesie zapożyczania elementów leksykalnych (Myers-Scotton, 2012, s. 254).

Weinreicha pewności¹⁶. Ślady wpływów słowiańskich widać jego zdaniem we wszystkich niemal przejawach życia Żydów we wschodniej Europie – od ubrań i potraw przez baśnie, aż po fragmenty melodii liturgicznych i architekturę synagog (M. Weinreich, 2008, s. 536). Żydzi utrzymywali kontakty handlowe z prostą ludnością, ale bywali też na dworach właścicieli ziemskich – m.in. jako muzycy uświetniali szlacheckie uczty i wesela. Postępujące przenosiny dużej części ludności żydowskiej na wieś od XVI wieku jeszcze bardziej przybliżały kulturowo obie grupy. Od połowy XVIII znalazło to odbicie w ideologii chasydyzmu, który wywyższył archetyp prostego wieśniaka jako nosiciela mądrości czerpanej z bliskości z przyrodą. Nie można również pomijać faktu towarzyszącego długotrwałemu współistnieniu obu grup, tj. przekraczania granicy religijnej przez wyznawców judaizmu i chrześcijaństwa, którzy decydowali się na zmianę wiary. Za pośrednictwem konwertytów wiedza o życiu religijnym i obyczajowym jednej społeczności przenikała do świadomości drugiej (M. Weinreich, 2008, ss. 536–537). Dla kontaktów językowych duże znaczenie miało też, według Weinreicha, zatrudnianie przez Żydów chrześcijańskiej służby. Powołuje się on na dowody wskazujące, że zarówno mężczyźni, jak i kobiety pracujący u Żydów znali jidysz (M. Weinreich, 2008, s. 537). Szczególną rolę przypisuje tu jednak mamkom i guwernantkom chrześcijańskim, które podobno nawet uczyły dzieci modlitw żydowskich. Ich jidysz na pewno zawierał elementy języka ojczystego, którego czasem używały również w kontaktach z podopiecznymi. Ślad mowy mamek i guwernantek można zauważyć w jidyszowych przyrostkach zdrabniających i spieszczających: jid. *Xajimke*, *Mojšenju*, *Berčik*, *harcinke* ‘serduszek’ (por. pol. *serdeńko?*), *klejninker*, *klejničker* (por. pol. *maleńki*, *maluczki*), *šlofinken* (por. pol. gwar. *spatunkać*). Z tego samego źródła mogą też, według Maxa Weinreicha, pochodzić imiona żeńskie derywowane od słowiańskich lub mające słowiański charakter: jid. *Zlate*, *Černe*, *Margoše*, *Slove* (M. Weinreich, 2008, s. 537)¹⁷. Źródłem intensywnych kontaktów była również działalność żydowskich handlarzy obwoźnych i wędrownych rze-

¹⁶ Świadczą one ponadto o dwustronnym charakterze kontaktu językowo-kulturowego. Więcej na temat wspólnych, polsko-żydowskich elementów kultury ludowej w Cała (1992).

¹⁷ Inne wytłumaczenie ich pochodzenia podaje Geller (2010a). Według niej kobietom żydowskim, na których w przeciwieństwie do mężczyzn nie ciążył obowiązek i przywilej podtrzymywania tradycji religijnej, częściej nadawano imiona pochodzące z języków sąsiadujących ludów, w tym słowiańskie (Geller, 2010a, ss. 133–134). Oczywiście, ze względu na religijne tabu, unikano imion zbyt silnie kojarzących się z chrześcijaństwem, co prowadziło do utrwalenia „pogańskich” imion słowiańskich, np. jid. *Dobre*, *Mirke*, *Slave* (Geller, 2010a, ss. 147, 151). Nie

mieślników. Ci ostatni pomieszkowali w domostwach chłopskich przez cały tydzień i zasiadali z mieszkańcami przy jednym stole¹⁸ (M. Weinreich, 2008, ss. 357–358).

Max Weinreich stwierdza, że na tle innych języków słowiańskich udział polszczyzny w tych kontaktach musiał być znaczny. Duża część użytkowników jidysz zamieszkiwała przez całe wieki na terenach etnicznie polskich. W związku z rozszerzaniem się terytorium Rzeczypospolitej na wschód Żydzi osiedlający się na tych obszarach cały czas pozostawali w obrębie wpływów językowych i kulturowych polszczyzny. Jako dowód Weinreich przytacza fakt, że w ramach dalszych migracji na tereny nieobjęte ani władzą, ani kolonizacją polską Żydzi przenosili swoje przyzwyczajenia językowe już ukształtowane pod wpływem języka polskiego – elementy polskie można znaleźć nie tylko w wariantach jidysz używanych na Słowacji, na Węgrzech czy w Kurlandii, lecz także w jego zachodnich dialektach. Oczywiście podstawowym źródłem tych elementów nie jest – zdaniem Maxa Weinreicha – język ogólnopolski, który kształtował się początkowo w obrębie wąskiej grupy szlachty. Żydzi mieli kontakt głównie z gwarowymi odmianami polszczyzny, używanymi przez warstwy niższe, przede wszystkim w miastach¹⁹ (M. Weinreich, 2008, ss. 546–547).

Jak wynika z powyższego opisu, kontakt między jidysz a polszczyzną był bardzo długotrwały i bliższy, niż można by przypuszczać. Można tu mówić o ponad 700 latach sąsiedztwa, w czasie których obie społeczności nigdy nie zostały ściśle rozdzielone. Polacy i Żydzi spotykali się i rozmawiali ze sobą na co dzień. Jidysz, jako język mniejszościowy i w pewnym sensie ludowy, był pod bardzo silnym wpływem polszczyzny, jednak społeczność jego użytkowników zachowała na tyle daleko idącą odrębność, że mógł on przez cały ten czas trwać i się rozwijać. Fakty te czynią kontakt jidyszowo-polski modelowym przykładem sytuacji socjolingwistycznej, będącej obiektem badań lingwistyki kontaktowej. Równocześnie jest ona z wielu względów unikatowa na tle krajobrazu językowego Polski. Trudno bowiem znaleźć język spoza rodziny bałto-słowiańskiej, w którym wpływy polszczyzny byłyby tak silne. Porównanie jego sytuacji np. do niemieckich wysp językowych na terytorium Rosji, a więc również w oto-

inaczej mogło być wśród Żydów *kanaanejskich*, których imiona mogły przetrwać w kulturze społeczności posługującej się *jidysz wschodnim* (por. Geller, 2010a, ss. 145147).

¹⁸ Rzecz jasna należy domniemywać, że jadaliby oni własne, koszerne jedzenie.

¹⁹ Max Weinreich zwraca jednak uwagę, że wczesne gwary miejskie miały wiele wspólnego z wiejskimi, dlatego nie można w badaniach nad jidysz bagatelizować tych ostatnich.

czeniu języka słowiańskiego, nie wydaje się do końca trafne. Jidysz stanowił bowiem mowę ojczystą całego, wielomilionowego narodu Żydów wschodnio-europejskich, która na przełomie XIX i XX w. zyskała status języka literackiego, rozwijającą się stale pod mniejszym lub większym wpływem języka i kultury polskiej. Jej badanie pod tym kątem i poczynione w jego wyniku generalizacje mogą stanowić istotny wkład polskich badaczy²⁰ do wciąż młodej i rozwijającej się dziedziny językoznawstwa, jaką jest lingwistyka kontaktowa.

...i próba ich weryfikacji

Praca Maxa Weinreicha może budzić zainteresowanie sławistów również z innego powodu. Mianowicie, niektóre z jego twierdzeń mogą wywoływać wątpliwości i prowokować do zadawania pytań dotyczących kwestii narodzin i ewolucji jidysz. Stanowią one kanwę zagorzałej debaty pomiędzy zwolennikami *germanocentrycznej* i *slawocentrycznej* teorii genezy tego języka (por. Geller, 2008c, ss. 18–19).

²⁰ Wśród badaczy polskich prekursorem badań nad kontaktami między jidysz a polszczyzną był Mosze Altbauer. Poświęcił mu liczne monograficzne artykuły, identyfikujące nieznane wcześniej polskiej leksykografii jidyszowe etymologie wyrazów takich jak *sitwa* czy *łapserdak*, opisujące na poziomie ogólnym socjolingwistyczne warunki kontaktów czy interesujące zjawiska interferencji językowych, np. w polszczyźnie żydowskich uczniów. Najistotniejsze z nich zebrała i opracowała w publikacji wydanej w 2002 r. Maria Brzezina (Altbauer, 2002). Jest ona również autorką obszernej publikacji dotyczącej polszczyzny Żydów (1986), cennej ze względu na dogłębną analizę jej przejawów w literaturze oraz największy do tej pory przekrojowy zbiór wyrazów żydowskich występujących w języku polskim. Obecnie, istotne badania w zakresie obustronnych kontaktów polsko-jidyszowych prowadzi Ewa Geller. Pierwsze jej prace związane ściśle z tym tematem ukazały się na początku lat 90. (Geller, 1990, 1993). W publikacji książkowej z 1994 r. przedstawia ona w sposób przekrojowy i przystępny związki jidysz z polszczyzną. Liczne artykuły poświęciła też kwestiom szczegółowym, takim jak polonizmy w jidysz i jidyszizmy w polszczyźnie, występujące w języku żydowskim słowiańskie elementy strukturalne czy potencjalna polonizacja Żydów (Geller, 1997, 1999, 2008b, 2010b, 2011a). Na osobną uwagę zasługują również jej prace poświęcone warszawskiej gwarze jidysz i jej użytkownikom (Geller, 2001, 2003b). Kilka interesujących opracowań podejmujących temat wpływów słowiańskich w jidysz z perspektywy nowoczesnej leksykologii wydała w ostatnim czasie germanistka Agata Kondrat (2008, 2009, 2012). Na uwagę zasługuje również jej – jak dotąd nieopublikowana – praca doktorska pt. *Der jidiszer sznajder – żydowsko-polski kontakt językowy na przykładzie pola semantycznego 'krawiectwo' w języku jidysz*, poświęcona w całości polonizmom występującym w jidyszowym żargonie krawieckim.

Logiczna i obszernie uargumentowana narracja Weinreicha, mówiąca o fuzji języka niemieckiego, hebrajsko-aramejskiego oraz judeo-francuskiego na obszarze Nadrenii, przyjęła się nie tylko w kręgach naukowych, lecz także w zbiorowej świadomości współczesnych Żydów (por. Woodworth, 2010, s. 109)²¹. Przy bliższej analizie tej obowiązującej nadal teorii można jednak, w szczególnych okolicznościach, dostrzec pewne niekonsekwencje. Max Weinreich twierdzi np., że *jidysz zachodni*, który w wielu miejscach był zrozumiały dla Niemców, stanowił język odrębny od niemieckiego. Równocześnie jednak drastycznie zeslawizowany *jidysz wschodni*, w większości niezrozumiały dla Niemców już w XVIII w. (Doktór, 2008, ss. 237–238), nie jest uznawany za niezależny od zachodniego jidysz (Woodworth, 2010, s. 111). Ponadto, niekonsekwencję widać w ocenie wpływu Żydów *kanaanejskich*. Z opisów Weinreicha można wywnioskować, że stanowili oni autonomiczną i w pewnym stopniu rozwiniętą kulturę z własnym rytmem i obyczajowością, która mogła poszczycić się stosunkowo prominentnymi myślicielami, takimi jak Izaak ben Mosze „Or Zarua” i jego syn Chaim (M. Weinreich, 2008, ss. 81–83). Wspomina on też o autonomii i pewnej odporności ich języka na dominację mowy Żydów *aszkenezyjskich*, umiejscawiając „ostateczne zwycięstwo” jidysz nad *zachodnio-kanaanejskim* dopiero w XV w. (M. Weinreich, 2008, s. 81)²². Natomiast opisując rozpowszechnienie rytu *kanaanejskiego* na obszarze dzisiejszych Niemiec, Weinreich posuwa się do stwierdzenia, że świadczy ono o tym, jak rozległy był Kanaan, a jak mały Aszkenaz²³. Na tym tle stwierdzenie o znikomości wpływów *kanaanejskich* na jidysz traci nieco ze swej mocy. Nie do końca przekonujące wydają się też

²¹ Należy jednak zwrócić uwagę, że w najnowszej publicystyce żydowskiej, podobnie jak w jidyszystyce, podejmowana jest krytyczna debata na ten temat. Przykładowo, w odpowiedzi na publikację w czasopiśmie internetowym „Tablet” reprints (pod tytułem *Where did Yiddish Come From*; Woodworth, 2014) przytaczanego tu wielokrotnie artykułu Woodworth (2010) ukazało się zestawienie opinii wiodących jidyszystów odnośnie genezy języka jidysz (Ungar-Sargon, 2014), którego autorka nie unika poruszania takich drażliwych kwestii jak wpływ ideologii czy osobistych animozji na prace naukowe.

²² We wcześniejszym artykule stwierdził z kolei, że ten ostatni był jeszcze żywy do końca XIII w. i koegzystował z jidysz (M. Weinreich, 1956, s. 623). Do podobnych wniosków można dojść również w odniesieniu do języka *wschodnio-kanaanejskiego* – Max Weinreich przytacza źródła pisane mogące świadczyć o tym, że na Rusi mówiono nim obok jidysz jeszcze w XVII w. Z drugiej strony jednak sam mocno w to powątpiewa, twierdząc, że zdecydowanie bardziej prawdopodobna jest tu wtórna slawizacja Żydów ruskich (M. Weinreich, 2008, ss. 87–88).

²³ Por. „And when Erfurt also follows the Knaanic pattern, it is evident how far-flung Knaanic was and how small Ashkenaz was up to the thirteenth century.” (M. Weinreich, 2008, s. 82)

przytaczane przez Weinreicha szacunki na temat liczebności *Kanaanejczyków zachodnich*. W myśl jednego z nich procent ludności żydowskiej w Czechach był znikomy, w stosunku do ich ćwierćmilionowej populacji. Z oczywistym niedowierzaniem Weinreich cytuje również liczbę ok. 106 Żydów pod koniec XII w., podaną przez średniowiecznego podróżnika i dziejopisa Beniamina z Tudeli (M. Weinreich, 2008, s. A71). W innym miejscu z kolei sam przytacza liczbę 100 000 dla populacji *aszkenazyjskiej* około 1170 r. (M. Weinreich, 2008, s. A136). Zestawiając te liczby, nietrudno zaakceptować stwierdzenie o znikomym wpływie językowym Żydów kanańskich. Nasuwa się jednak pytanie, czy tak nieliczna grupa ludzi rozproszona na tak dużym terenie w ogóle mogła stworzyć kulturę o jakimkolwiek stopniu prominencji.

Tego rodzaju wątpliwości sprawiły, że *germanocentryczna* teoria Weinreicha została podważona z kilku stron. Pod względem lingwistycznym najbardziej znaczącą polemikę podjął z nią izraelski językoznawca Paul Wexler²⁴. Sprze-

²⁴ Budzące niemałe kontrowersje twierdzenia Wexlera są rezultatem kilku dziesięcioleci studiów nad wpływami słowiańskimi w jidysz, popartych wszechstronnym przygotowaniem sławistycznym oraz znajomością jidysz i hebrajskiego (Woodworth, 2010, s. 117). Pierwsze prace poświęcone tej tematyce napisał on już w latach 60. i 70. (Wexler, 1964, 1972). W kolejnym opracowaniu (1981) przygotował grunt metodologiczny pod dalsze badania kontaktów języków żydowskich z nieżydowskimi. Sformułował też postulaty badawcze dla żydowskiej lingwistyki porównawczej. Pisał również o roli jidyszystyki w badaniach nad historią języków słowiańskich (Wexler, 1985). Pierwsze przekrojowe opracowanie, dotyczące języków judeo-słowiańskich, z czasem zastąpionych w Europie Środkowej i Wschodniej przez jidysz, wydał w 1987 r. W latach 90. Wexler sformułował wreszcie swoją kontrowersyjną teorię, w myśl której jidysz zaliczyć należy do rodziny języków słowiańskich, ponieważ wywodzi się z niej zasadniczy zrąb jego struktury gramatycznej. Germańska jest tylko powierzchowna warstwa leksykalna. Ponadto, Wexler poszedł jeszcze o krok dalej i stwierdził, że restytucja języka hebrajskiego dokonana została w podobny sposób – przez ludzi, dla których językiem ojczystym był (słowiański) jidysz i którzy nieświadomie sięgali do jego struktur gramatycznych. Co za tym idzie, współczesną hebrajszczyznę można – zdaniem Wexlera – również zaliczyć do rodziny słowiańskiej (Wexler, 1990, s. 36). Pierwsza praca, w której teoria ta została opisana, pojawiła się w roku 1990. Temat ten został wkrótce rozwinięty w artykule *Yiddish – the Fifteenth Slavic Language* (Wexler, 1991) oraz takich publikacjach, jak: *The Balkan substratum of Yiddish: a reassessment of the unique Romance and Greek components* (Wexler, 1992), *The Ashkenazic Jews: a Slavo-Turkic people in search of a Jewish identity* (1993), *Unspoken languages and the issue of genetic classification: the case of Hebrew* (Wexler & Horvath, 1994), *The Slavonic 'Standard' of Modern Hebrew* (Wexler, 1995), *Relexification in Creole and non-Creole languages: with special attention to Haitian Creole, modern Hebrew, Romani, and Rumanian* (Wexler & Horvath, 1997), *Jewish Linguistic Geography: Some Lessons for the Historian* (Wexler, 1998). Najobszerniejszą pracą Wexlera poświęconą słowiańskiej genezie jidysz była wydana w 2002 r. książka *Two-tiered*

ciwił się on twierdzeniu, jakoby jidysz narodził się w Nadrenii. Według niego momentem formacyjnym tego języka był właśnie kontakt Żydów *aszkenezyjskich* z *kanaanejskimi*, w wyniku którego ci ostatni dokonali *releksyfikacji* swojego języka. Oznacza to, że znakomita większość słowiańskiego materiału leksykalnego została w nim zastąpiona germańskim, przy zachowaniu zasadniczych zrębów pierwotnej struktury gramatycznej (por. Wexler, 2002, s. 22). Taki sam proces miał – według Wexlera – miejsce wśród Żydów *wschodnio-kanaanejskich* po przybyciu ich współwyznawców z Zachodu w rejon Rusi (por. Wexler, 2002, ss. 49–50). W swych dwóch najważniejszych pracach (1991, 2002) Wexler podpira swoją tezę analizami ukazującymi, że gramatyka jidysz jest w swych głębokich strukturach słowiańska. Dalszym potwierdzeniem tego mają być znaczące wpływy słowiańskie w systemie fonologicznym i słownictwie. Oznacza to, że *składnik* słowiański jidysz nie miał charakteru *adstratowego*, jak twierdził Weinreich, lecz *substratowy*. W swoich twierdzeniach Wexler wyszedł też poza obszar ściśle lingwistyczny, podejmując próbę ukazania, że również praktyki religijne i kulturowe Żydów *aszkenezyjskich* mają słowiańskie korzenie (Woodworth, 2010, s. 116)²⁵.

Na gruncie polskim hipotezę o słowiańskim substracie jidysz bada obecnie Ewa Geller. Jej prace na ten temat stanowią zarówno ogólne wprowadzenie w perspektywę *slawocentryczną* (Geller, 2003a, 2004, 2008a, 2008c), jak i opracowania szczegółowych zagadnień, zawierające pośrednie lub bezpośrednie argumenty w dyskusji nad jej zasadnością²⁶. Ważnym głosem na rzecz poważnego potraktowania tej teorii jest też recenzja najnowszego

Relexification in Yiddish. Warty uwagi jest również najnowszy zbiór artykułów pt. *Jewish and non-Jewish creators of „Jewish” languages: with special attention to judaized Arabic, Chinese, German, Greek, Persian, Portuguese, Slavic (modern Hebrew/Yiddish), Spanish, and Karaite, and Semitic Hebrew/Ladino; a collection of reprinted articles from across four decades with a reassessment* (Wexler, 2006). Stanowi on, jak wskazuje sam tytuł, podsumowanie czterech dziesięcioleci badań nad różnym językami żydowskimi. Ostatnią publikacją Wexlera (2011), relatywizującą założenia lingwistyki żydowskiej, jest artykuł z 2011 r. pt. *The Myths and Misconceptions of Jewish Linguistics*.

²⁵ Tak śmiało stwierdzenia wywołały oprócz zainteresowania falę miazdzącej krytyki. W tym samym numerze czasopisma „International Journal of the Sociology of Language”, w którym ukazał się artykuł *Yiddish – the Fifteenth Slavic Language* opublikowano w sumie osiem prac krytycznych autorstwa specjalnie zaproszonych do oceny badaczy, por. m.in. Comrie (1991), Dow & Stolz (1991).

²⁶ Por. wzmiankowane w niniejszym artykule prace: Geller (2010a, 2010c, 2013). Ponadto, „niemieckość” jidysz relatywizowana jest pośrednio w artykule dotyczącym jego wtórnej ger-

wydania *History of the Yiddish Language* autorstwa Cherie Woodworth (2010). Autorka zwraca w nim uwagę, że teom Wexlera w ostatnim czasie „przyszły w sukurs” nauki ścisłe. David Goldstein, genetyk molekularny z Uniwersytetu Duke, wykazał związki genetyczne *aszenazyjskich* Lewitów z ludnością Europy i zachodniej Eurazji, nie zaś Bliskiego Wschodu (Woodworth, 2010, ss. 118–119; por. Goldstein, 2008a, 2008b). Ze strony demograficznej natomiast podstawową narrację Maxa Weinreicha podważył Jits van Straten (2011, 2013), z wykształcenia mikrobiolog. Mimo tego argumenty na rzecz hipotezy o *releksyfikacji* substratu słowiańskiego jako procesu stojącego za narodzinami jidysz wschodniego wciąż nie są rozstrzygające. Sam Wexler stwierdza, że jej potwierdzenie wciąż wymaga odpowiedzi na jedno zasadnicze pytanie: czy tak wiele słowiańskich elementów systemowych nie mogło mimo wszystko zostać zapożyczonych do jidysz z zewnątrz przy zachowaniu przewagi leksyki germańskiej (Wexler, 2002, s. 23)? Specjaliści w dziedzinie kontaktów językowych twierdzą, że w sytuacji intensywnego zapożyczania przy zachowaniu odrębności języków będących w kontakcie do *języka-biorcy* w pierwszej kolejności przenika obce słownictwo. Zjawiska gramatyczne czy fonologiczne pojawiają się znacznie później (Thomason, 2001, ss. 70–71). Z kolei w sytuacji porzucenia języka rodzimego na rzecz innego słownictwo tego ostatniego zostaje przez daną grupę ludzi przejęte zasadniczo w całości. Pojawiają się natomiast interferencje gramatyczne i fonologiczne (Thomason, 2001, s. 75). Można więc stwierdzić, że teoria lingwistyki kontaktowej wspiera tezę Wexlera²⁷, jednak, jak on sam pisze, nie znamy w pełni ograniczeń w zakresie zapożyczania elementów z jednego języka do drugiego przy zachowaniu ich odrębności (Wexler, 2002, s. 23). Takie postawienie tej kwestii czyni ją zagadnieniem interesującym z perspektywy ogólnej lingwistyki kontaktów językowych, zwłaszcza teorii na temat powstawania nowych języków, wykraczającym poza ramy lokalnego sporu o genezę języka Żydów wschodnioeuropejskich.

manizacji w XIX–XX w. i prób przeciwdziałania temu procesowi w ramach polityki językowej jidyszystów z JIWO (Geller, 2011b).

²⁷ „Rather than conceal the act of relexification, the preponderance of High German influence in the lexicon of Yiddish primarily makes relexification in the Genesis of Yiddish suggestive. Hence I prefer to assume that the Slavic imprint in Yiddish grammar is native...” [„Zamiast maskować akt releksyfikacji, przewaga wpływów wysokoniemieckich w leksykonie jidysz czyni (też o) releksyfikacji (jako elemencie) genezy jidysz bardziej sugestywną. Dlatego wolę uznawać ślady słowiańszczyzny w jidysz za rodzime.”] (Wexler, 2002, s. 23).

Odpowiedź na to pytanie mogą przybliżyć pogłębione i kompleksowe badania słowiańskiego komponentu jidysz, w czym oczywiście niezbędna jest współpraca slawistów. Tymczasem poniżej przedstawione zostaną wybrane zjawiska językowe, będące skutkiem wpływu języków słowiańskich na jidysz, które powinny zainteresować zarówno slawistów, jak i lingwistów badających kontakty językowe, szczególnie na pograniczu polsko-niemieckim.

Wpływy słowiańskie w podsystemach języka jidysz

Należy zwrócić uwagę, że Max Weinreich w wielu wypadkach unikał przesądzania o pochodzeniu danego zjawiska z konkretnego języka. Częściej używał ogólnikowych, nieprecyzyjnych terminów, takich jak *materiał słowiański* czy *składnik słowiański* (ang. *component*). Uznawał wprawdzie za pożądane, by w każdym przypadku móc stwierdzić polskie lub inne pochodzenie danego zjawiska językowego czy wyrazu, jednak używanie terminów ogólnych uważał czasem za konieczne z kilku powodów. Po pierwsze, Żydzi w swojej migracji na wschód wchodzili w kontakt z najróżniejszymi językami słowiańskimi²⁸. Po drugie, pochodzenie niektórych elementów słowiańskich jest nie do ustalenia, a przynajmniej nie w sposób precyzyjny, ze względu na ich podobieństwo w różnych językach. Po trzecie, elementy słowiańskie pochodzące z różnych języków same podlegały fuzji wewnątrz jidysz (M. Weinreich, 2008, ss. 539–540). Według Maxa Weinreicha stwierdzenie polskiego pochodzenia danego zapożyczenia czy innego zjawiska językowego możliwe jest tylko w niektórych przypadkach. Dla przykładu wyraz jid. *blote* można śmiało uznać za polonizm – odpowiednik czeski brzmi *bláto*, wschodniosłowiański *boloto*. Podobnie wszelkie ślady samogłosek nosowych można uznać za przejaw wpływów polskich – spośród wszystkich języków słowiańskich tylko polszczyzna zachowała nosówki (por. jid. *vonces* < pol. *wąsy*) (M. Weinreich, 2008, s. 547). Niemniej jednak, jak wynika z opisanych przez Weinreicha okoliczności słowiańsko-żydowskich kontaktów językowych, udział

²⁸ Wydaje się logiczne, że najpierw zaistniała styczność z językiem czeskim i polskim, a także prawdopodobnie z językami Słowian połabskich, potem zaś ze wschodnio-słowiańskimi: ukraińskim, białoruskim i (w mniejszym stopniu) rosyjskim. Wyjątkiem od tej reguły jest według Weinreicha wczesne osadnictwo żydowskie na obszarze Rusi Czerwonej (Halickiej, późniejsza Galicja i Wołyń) – możliwe, że dla części Żydów Czechy i Polska stanowiły jedynie przystanki w drodze na Ruś (M. Weinreich, 2008, s. 539).

polszczyzny w nich musiał być znaczący. On sam zresztą nader często posługiwał się przykładami z języka polskiego jako ilustracją dla swoich rozważań, twierdząc, że są one najbardziej „poręczne” (M. Weinreich, 2008, s. A586)²⁹.

a) Leksyka

Według Maxa Weinreicha pierwszą rzeczą rzucającą się w oczy podczas badań nad słowiańskim *składnikiem* jidysz są słowa (M. Weinreich, 2008, s. 526). Najstarszą warstwę leksykalnych zapożyczeń słowiańskich w jidysz stanowią zapewne relikty języka *zachodnio-kanaanejskiego*, ponieważ – jak twierdzi Weinreich – pierwszym przystankiem na drodze migracji użytkowników jidysz na wschód był zamieszany przez słowiańskojęzycznych Żydów obszar Czech i Moraw. Należą do niej najprawdopodobniej takie słowizmy jak jid. *nebex* ‘niebogi’³⁰ oraz terminy rzeźnicze, związane z ubojem rytualnym, takie jak jid. *prejdiik* ‘mięso z części przedniej’ (por. pol. *przodek* ‘przód czegoś’), *bejlik* ‘mięso białe’, *zodik* ‘mięso z części tylnej’ (por. pol. *zadek*), *trejbern* ‘usuwać niekoszerny tłuszcz i żyły z mięsa’ (por. pol. *trzebić* ‘usuwać wnętrze, patroszyć’ lub *trybować* ‘oczyszczać, oddzielać mięso od kości’) i inne (M. Weinreich, 2008, ss. 542–544)³¹. Przeważająca większość wyrazów pochodzenia słowiańskiego ma jednak – według Weinreicha – źródło w mowie ludności nieżydowskiej. Nie widzi on w najstarszej warstwie polonizmów, twier-

²⁹ Ze wszystkich języków słowiańskich najbardziej wpływowe były, jak się zdaje: polski, ukraiński i białoruski, przy czym polszczyzna jest z jednej strony najlepiej opisana przez językoznawców, z drugiej zaś – najczęściej znana Żydom.

³⁰ W celu uniknięcia wprowadzenia czytelników w błąd tłumaczenia części wyrazów jidyszowych zaczerpniętych z pracy Maxa Weinreicha zostały zweryfikowane z nowym słownikiem jidyszowo-angielskim: Beinfeld i in. (2002). *Comprehensive Yiddish-English Dictionary*. Polskie odpowiedniki podane w niniejszym artykule nie wyczerpują wszystkich niuansów znaczeniowych przytoczonych wyrazów i zostały wybrane tak, by w miarę możliwości unocznąć związki ze słowiańszczyzną. Przekrojowy, jednojęzyczny słownik jidysz wciąż nie został opracowany. *Der grojser verterbux fun der jidišer šprax* (por. bibliografia) wciąż pozostaje nieukończony (cztery tomy obejmujące tylko literę נ). Póki co jedyną pozycją zapewniającą w miarę kompletny przegląd słownictwa jidysz jest tezaursus Nachuma Stutchkoffa pt. *Der ojcer fun der jidišer šprax*, ograniczający się jednak do ułożonego tematycznie spisu wyrazów. Utworzenie zarówno przekrojowego słownika jidysz, jak również dedykowanego, naukowego leksykonu występujących w nim słowizmów, to wciąż istotne postulaty badawcze. Więcej na temat leksykografii jidysz por. Ruta (2008).

³¹ Analizy tej wczesnej warstwy jidyszowych słowizmów podjął się Wolf Moskovich (2013). Opierając się na zbiorze Kupfera i Lewickiego (1956), stwierdził on, że spośród 120 wymienionych tam glos *kanaanejskich* 20 przetrwało w jidysz.

dząc, że nie ma dowodów na osadnictwo żydowskie w Polsce przed XIII wiekiem. Ogólnie jednak wśród sławizmów występujących w jidysz polonizmy stanowią znaczny odsetek. Najstarsze spośród nich można orientacyjnie datować na okres staropolski, biorąc pod uwagę ich formę fonologiczną. Na przykład, wyrazy takie jak jid. *txojr* ‘tchórz’³² mogą być wynikiem zachowania w jidysz wczesnego stadium rozwoju prasłowiańskiej głoski /r/’³³, w którym element palatalny został już zastąpiony koartykulacją szczelinową, zbyt słabą jednak, by mogła zostać zarejestrowana w wymowie jidysz. Jid. *korz* ‘kurz’ rejestruje już etap późniejszy procesu, którego ostatecznym efektem miała się stać polska wymowa [ʒ]. Według Maxa Weinreicha ciąg [rʒ] jako refleks polskiego „r” frykatywnego może się pojawiać w sławizmach z okresu 1400–1650 (M. Weinreich, 2008, s. 552)³⁴. Co za tym idzie, wyraz jid. *txojr* mógł zostać zapożyczony w wieku XIV. W tym samym słowie widać również pozostałość polskiego iloczasu – występowanie w nim dyftongu /ɔɪ/ świadczy o tym, że pierwotnie pozycję tę zajmowało długie /o:/ (por. M. Weinreich, 2008, ss. 563–564). Jest to kolejny argument przemawiający za jego staropolskim rodowodem. Proces zapożyczania polonizmów do jidysz przebiegał stale, aż do czasu II wojny światowej. Najmłodszą ich warstwę stanowią wyrazy współczesne, takie jak jid. *Sanacje* < pol. *Sanacja*. W okresie nowopolskim zachodziło również interesujące zjawisko „aktualizacji” wymowy polonizmów, np. jid. *burn* vs. jid. *baran*, jid. *tučke* vs. jid. *tačke*, jid. *pruce* vs. jid. *prace* (M. Weinreich, 2008, ss. 560–561).

Max Weinreich wspomina o różnych próbach przyporządkowania jidyszowych sławizmów do konkretnych pól semantycznych. Według jednej z przytaczanych przezeń klasyfikacji obejmują one takie pola jak kuchnia, jedzenie, dom, rodzina,

³² Zwierzę z rodziny łasicowatych. Występujące w oryginale tłumaczenie ang. *skunk* ‘skunks’ faktycznie poświadczane jest w słownikach jidyszowo-angielskich (Beinfeld i in., 2002), jednak wydaje się nieadekwatne, przynajmniej dla okresu sprzed emigracji Żydów do Ameryki, gdzie po raz pierwszy mogli oni wejść w styczność z tymi zwierzętami.

³³ Wszystkie zapisy fonetyczne głosek według standardu Międzynarodowego Towarzystwa Fonetycznego (International Phonetic Association, IPA). Pełny spis znaków międzynarodowego alfabetu fonetycznego IPA zob. (The International Phonetic Alphabet, 2015).

³⁴ Dejna (1993, ss. 109–111) stwierdza pojawienie się koartykulacji szczelinowej w XII w. (z czym zgadza się Max Weinreich; z tego wnosi, że wyrazy typu jid. *txojr* nie mogą pochodzić z okresu, kiedy istniało jeszcze palatalne /rʲ/), jednak początek zaniku elementu wibracyjnego datuje już na XV w. w Wielkopolsce. Całkowity zanik – z wyjątkiem odizolowanych „wysp” – przypada zaś na wiek XVIII. W tym czasie brak frykatywności był już cechą ogólnopolską. Opierając się wyłącznie na tych ustaleniach nie możemy naturalnie stwierdzić, kiedy element szczelinowy stał się zauważalny dla Żydów. Prawdopodobnie jednak nastąpiło to przed XV w., gdyż w tym czasie rozwój tej głoski wchodził już w następną fazę – zaniku wibracyjności.

ubiór, ulica, targ, interesy itp. Istnieją również, w ograniczonej liczbie, wyrazy denotujące pojęcia związane z religią, np. jid. *praven* ‘odprawiać, obchodzić (uroczystość religijną)’ (por. pol. *prawić*), jid. *šabašnik* ‘świecznik szabasowy’ (por. pol. *szabaśnik*³⁵), jid. *mejre* ‘kawałek (miara?) ciasta na macę’ (por. pol. *miara*). W innej stwierdza się natomiast, że wyrazy słowiańskie opisują elementy codziennego życia w rodzinie oraz ordynarne cechy negatywne. Max Weinreich przestrzega jednak, że żadne z tych uogólnień nie wyczerpuje bogactwa leksykalnych zapożyczeń słowiańskich w jidysz³⁶. Można je bowiem dostrzec również w jidyszowym zasobie partykuł, spójników, przyimków i przysłówków, takich jak jid. *xoč*(*be*) ‘choć, choć, choćby’, (*a*)*xibe* ‘chyba że’ (por. pol. *chyba*), *ci* ‘czy’, *xaj/nexaj* ‘gdyby tylko, niech(by) tylko’ (por. pol. *niechaj*), *vedlik* ‘według’, *bodaj* ‘bodaj (by)’ itp.³⁷ Ze wszystkich części mowy tylko rodzajniki, zaimki³⁸ i liczebniki wydają się Weinreichowi „nienaruszone” przez słowiańszczyznę (M. Weinreich, 2008, s. 527).

b) Słowotwórstwo i morfologia

Aspekt/formy aspektoidalne

Według Maxa Weinreicha (2008, s. 528) tzw. *formy aspektoidalne* stanowią próbę naśladownictwa słowiańskich form aspektowych, ale nie są z nimi tożsame. Dlatego uważa on, że nie należy mówić o kategorii aspektu w jidysz. Tworzy się je za pomocą następujących wzorów:

jid. *ix šrajb* ‘piszę’

jid. *ix tu/gib a šrajb* ‘piszę (szybko/krótco)’³⁹

jid. *ix fleg (cu) šrajbn* ‘zwykłem pisywać’

jid. *ix fleg on (cu) šrajbn* ‘zwykłem pisać’

³⁵ Być może w jid. zapożyczenie wtórne?

³⁶ Próbę bardziej zobiektywizowanego opisu wpływów leksykalnych w jidysz podjęła Geller (1994) na przykładzie badania korpusu języka I. B. Singera.

³⁷ Interesującą analizę psycholingwistyczną i pragmatyczną tego typu zapożyczeń leksykalnych w kontekście całości zjawisk związanych z kontaktem językowym przeprowadził Matras (2009).

³⁸ Nowsze badania wskazują jednak, że również ta grupa wyrazów nie jest do końca wolna od elementów słowiańskich. Por. próbę interpretacji zaimków osobowych w dialekcie warszawskim jidysz jako form hybrydalnych, powstałych z nałożenia się zaimków polskich oraz jidyszowych, pochodzących z niemieckiego (np. jid. 1.os. lp. *jax* < pol. *ja* + jid./niem. *ix*) przeprowadzone w Geller (2001, s. 139) oraz Geller (2008a, ss. 685–687).

³⁹ Znaczenie punktualne. Konstrukcja podobna jak w pol. *zrobić unik, dać wyraz* itp. Znaczenie podawanego przez Weinreicha przykładowego zwrotu najlepiej chyba oddaje współczesne, kolokwialne pol. *skrobnąć*.

jid. *ix halt baj šrajbn* ‘właśnie piszę’

jid. *ix halt in šrajbn* ‘jestem w trakcie pisania’⁴⁰

jid. *ix halt in ejn šrajbn* ‘nic tylko (jeno?) piszę’⁴¹

jid. *ix hob gešribn* ‘pisałem’

jid. *ix hob ongešribn* ‘napisałem’

Możliwe są też formy łączone:

jid. *ix fleg (cu) gebn a šrajb* ‘popisywałem (zwykłem popisywać)’⁴²

Weinreich stwierdza, że źródłem *form aspektoidalnych* nie mogły być języki, których fuzja dała początek jidysz w Nadrenii (niemiecki, judeo-francuski, hebrajsko-aramejski). Aspekt nie występuje w nich bowiem jako kategoria gramatyczna. Podobnych form nie można się również doszukać w historycznych odmianach jidysz, pochodzących z terytoriów niesłowiańskich (M. Weinreich, 2008, s. 528). Jidyszowe *formy aspektoidalne*, choć utworzone na wzór słowiański, zbudowane są jednak w całości przy pomocy germańskiego materiału leksykalnego. Co do ich genezy, Weinreich przypuszcza, że stanowiły one początkowo zjawiska semantyczne, wyrażane przy pomocy zwrotów takich, jak jid. *flegn* ‘robić coś wielokrotnie, mieć coś w zwyczaju’ (por. pol. *zwykł był*), których konkretne układy w zdaniu z czasem stały się regularne i uległy morfologizacji (M. Weinreich, 2008, s. 528)⁴³.

Czasowniki prefigowane

Obok *form aspektoidalnych*⁴⁴ należy również zwrócić uwagę na przedrostki czasownikowe nadające wyrazom znaczenie perfektywne. Naśladują one niekiedy

⁴⁰ Jest to właściwie wyrażenie synonimiczne z jid. *ix halt baj šrajbn*. W oryginale jidyszowym (M. Weinreich, 1973b, s. 187) wyraz posiłkowy jid. *haltn* tłumaczony jest jako jid. *zajn baj epes* ‘być przy czymś’. Wyraża tym samym trwanie wykonywania czynności. W tekście ang. sformułowanie to tłumaczone jest jako „I am about to write”, tj. ‘zaraz napiszę’.

⁴¹ W tekście ang. „I keep on writing”. Jid. *ejn* może być tu kalką polskiego *je(d)no* – por. Geller (1999, s. 83).

⁴² Znaczenie w oryginalnym tekście angielskim jest wyjaśnione pełnym zdaniem: „I used to write, that is, I have written more than once, but each time I would do it only for a minute and soon discontinue.” [Pisywałem, to znaczy pisałem wielokrotnie, ale za każdym razem robiłem to tylko przez chwilę by wkrótce zaprzestać.] (M. Weinreich, 2008, s. 528).

⁴³ Należałoby jednak zadać pytanie, czy nie stanowiły one zjawiska semantycznego pierwotnie słowiańskiego, dostępnego Żydom w wyniku dwujęzyczności, które domagało się wyrażenia przy pomocy materiału językowego dostępnego w jidysz w jego ówczesnej postaci.

⁴⁴ Max Weinreich wzmiankuje też o innym spojrzeniu na kwestię aspektu w jidysz, zaproponowanym przez Mordkhe Schaechtera, który rozpatruje ją z perspektywy rodzajów czynności (M. Weinreich, 2008, s. A586).

w sposób ścisły słowiański wzór wyrażania aspektu, często z uwzględnieniem tych samych niuansów znaczeniowych, np. przedrostek *far-* w jid. *farinteresirn* (*zix*) ‘zainteresować się’ wyraża początek czynności (M. Weinreich, 2008, s. 529). Niejednokrotnie stanowią one zresztą niemal proste kalki językowe, por. jid. *unterkumen* ‘zjawić się, przybyć niespodziewanie, dołączyć’ (por. pol. *podejść*), jid. *iberlejenen* ‘przeczytać’⁴⁵. Znamiennym jest jednak fakt, że tego typu wyrazy zapożyczone, w ścisłym tego słowa znaczeniu, z języków słowiańskich należą do mniejszości, a zastosowane w nich przedrostki, jak również rdzenie, często są wymienne na odpowiednie morfemy pochodzenia niemieckiego, np. jid. *začepen* ‘zahaczać, zaczepić (naderwać), drażnić’ vs. jid. *farčepen*, jid. *dobiven zix* ‘dotrzeć z trudnością’ (por. pol. *dobić się*) vs. jid. *deršlogn zix* (M. Weinreich, 2008, s. A587).

Źródłem prefigowanych czasowników i rzeczowników odczasownikowych w jidysz jest według Maxa Weinreicha przede wszystkim język niemiecki, jednak pod wpływem słowiańskim ich liczba znacząco urosła, a znaczenie niejednokrotnie uległo zmianie, np. śwniem. *überschriben* ‘napisać nad, napisać komuś o czymś’ vs. jid. *iberšrajbn* ‘przepisać’, śwniem. *anereden* ‘przemówić, zwrócić się do kogoś’ vs. jid. *onrejdn* ‘namówić’. W niektórych przypadkach wytworzyła się stała korelacja między przedrostkiem słowiańskim i jidyszowym: jid. *far-* = pol. *za-* (jid. *farforn* ‘dojechać, zatrzymać się, zajechać’), jid. *der-* = pol. *do-* (jid. *dergejn* ‘dojść’⁴⁶) (M. Weinreich, 2008, s. 529). Max Weinreich stawia tezę, że prefigowane czasowniki niemieckie mogły stanowić swego rodzaju „furtki” dla dalszego wprowadzania do jidysz podobnych wyrazów o rodowodzie słowiańskim. Tam, gdzie znaczenie przedrostka i rdzenia niemieckiego pokrywało się ze słowiańskim, mogły zaistnieć dogodne warunki do powstania całego schematu prefiksacji, np. śwniem. *(d)erjagen* ‘dogonić, doścignąć’, co mogło stanowić początek dla całej serii kalk wyrazów ze słow. przedrostkiem *do-*:

⁴⁵ Podobieństwo tych czasowników do polskich form aspektowych jest uderzające: *onšrajbn* ‘napisać’ – *ix hob ongešribn* ‘napisałem’ – *ix vel onšrajbn* ‘napiszę’. Natomiast, w odróżnieniu od polszczyzny, aspekt w jidysz nie występuje jako kategoria obligatoryjna (por. Grzegorzczkova, 1998, s. 160). Z drugiej strony, Weinreich zwraca uwagę na przypadki, w których związki jidyszowego przedrostka z polskim są niejasne, np. jid. *ajngebn zix* ‘udać (powieść) się’, podczas gdy w jidysz typowym odpowiednikiem pol. *u-* jest jid. *ba-* lub *far-*. Dlatego przestrzega on przed zbyt pochopną interpretacją bliskości form polskich i jidyszowych (M. Weinreich, 2008, s. A587).

⁴⁶ W przypadku przedrostków takich jak jid. *der-* czy *op-* można przypuszczać, że rolę w ich utożsamieniu z pol. przedrostkami *do-* i *od-* odegrało również podobieństwo fonetyczne (por. Geller, 1994, ss. 82–83).

jid. *dergrejxn* ‘dosięgnąć’, jid. *derlojfn* ‘dobiec’ itd.⁴⁷ W wyniku powielania schematu powstawały wyrazy utworzone z materiału niemieckiego zupełnie obce temu językowi, za to posiadające mniej lub bardziej zbliżone znaczeniowo odpowiedniki słowiańskie, np. jid. *unterzingn* ‘śpiewać pod nosem’ (por. pol. *podśpiewywać*) (M. Weinreich, 2008, ss. 529–530).

Tego typu fuzja niemieckiej i/lub hebrajsko-aramejskiej formy zewnętrznej ze słowiańską formą wewnętrzną jest bardzo charakterystyczna dla jidysz jako języka mieszanego. Generalizując, można powiedzieć, że większość rdzeni i przedrostków w jidysz pochodzi ze *składnika* germańskiego. Równocześnie jednak bardzo wiele przedrostków i czasowników złożonych zmieniło znaczenie pod wpływem słowiańskim, tak że wyrazy pozornie pochodzące z jednego *składnika językowego* mogą zawierać w rzeczywistości elementy dwóch lub nawet trzech, por. jid. *iberhešbenen* ‘przeliczyć’ (por. pol. *przerachować*). Tutaj forma przedrostka {iber-} i końcówka {-en} pochodzą z języka niemieckiego, rdzeń {hešbn-} ‘rachunek’ z hebrajsko-aramejskiego, sposób użycia przedrostka jest zaś podobny jak w przypadku pol. *prze*-⁴⁸ (M. Weinreich, 2008, s. 620).

Max Weinreich zaznacza, że tego typu formy powstawały nie w drodze tłumaczenia każdego konkretnego wyrazu i zwrotu z języków słowiańskich przez użytkowników jidysz, lecz poprzez przetwarzanie dostępnych im wzorców *bodźcowych*⁴⁹ (*provocative patterns*) (M. Weinreich, 2008, s. 530), tak że znajomość języków autochtonicznych nie była potrzebna do korzystania z nich, np. na wzór jid. *opšnajdn* ‘odciąć’ itp. powstały: jid. *opesn* ‘zjeść, dojeść do końca’ (por. ukr. *vidjidaty/vidjisty* ‘skończyć jeść, najeść się’), jid. *optrinken* ‘skończyć pić, upić (kawałek)’ (por. ukr. *vidpyvaty/vidpyty* ‘przestać, skończyć pić, upić kawałek’)⁵⁰, jid. *opdavnen* ‘skończyć się modlić’ (por. ukr. *vidmoljuvaty/vidmolyty* ‘modlitwami wypraszać przebaczenie za grzechy’), jid. *opfastn* ‘złamać post’ (por. ukr. *vidpostyty* ‘poszcząc, uzyskać

⁴⁷ Weinreich stwierdza konieczność dalszych badań w tym zakresie.

⁴⁸ Co prawda znajduje on podobne zastosowanie również w niemieckim, por. *übergehen* ‘przechodzić’, jednak nie jest ściśle tożsamy z pol. *prze*-, por. niem. *verrechnen* ‘przeliczyć’. Równocześnie nie można wykluczyć, że w innych formach historycznych i/lub regionalnych niemieczyzny mógł on być używany w inny sposób. Kontrastywne w stosunku do niemieckiego i polszczyzny badanie semantyki jidyszowych afiksów stanowi temat na oddzielną, obszerną pracę.

⁴⁹ Dostarczonych zapewne początkowo w wyniku dwujęzyczności użytkowników języka.

⁵⁰ Odpowiedniki formalne i semantyczne.

przebaczenie grzechu')⁵¹. Dlatego, według Maxa Weinreicha, mogły również powstać wyrazy nieposiadające odpowiedników ani w językach słowiańskich, ani w dialektach niemieckich (M. Weinreich, 2008, s. 530). Należy zwrócić jednak uwagę, że niektóre prefigowane czasowniki, zyskując nowe znaczenie pod wpływem słowiańskim, nie zatraciły pierwotnego, wywodzącego się ze *składnika* niemieckiego znaczenia, np. jid. *untergejn* 'upaść' (niem. *untergehen*), 'podejść' (M. Weinreich, 2008, s. 530)⁵². Pod wpływem słowiańskim wytworzył się też w niektórych przypadkach związek użycia zaimka zwrotnego *zix* z prefiksacją, np. jid. *cevajnen zix* 'rozpłakać się', jid. *onlaxn zix* 'naśmiać się' (M. Weinreich, 2008, s. 529).

Formanty słowotwórcze

Również silne wpływy słowiańskie można dostrzec w jidyszowym zasobie przyrostków. Weinreich zwraca jednak uwagę, że zróżnicowanie użycia kognatów polskich przyrostków w różnych językach słowiańskich jest na tyle nieduże, że z punktu widzenia rozwoju jidysz ma znaczenie marginalne (M. Weinreich, 2008, s. A588).

Z czasownikowych należy wymienić *-ev-* (por. pol. *-ow-*) z następującą po nim niemiecką końcówką *-en*⁵³. Przyrostek ten zapewne wszedł do jidysz wraz z tematem słowiańskim, końcówka zaś została zastąpiona odpowiednim morfemem pochodzenia germańskiego. Przykłady: jid. *žaleven* 'żałować, skąpić', jid. *rabeven* 'rabować', jid. *rateven* 'ratować'.⁵⁴ Przyrostek ten nadaje niekiedy znaczenie deprecjonujące wyrazom pochodzenia hebr.-aram. lub niem., np. jid. *zixrojneven* 'rozpamiętywać', jid. *šrajbereven* 'pisać nieumiejętnie' (por. pol. *pismaczyć*) (M. Weinreich, 2008, s. 531). Przyrostek *-k-* używany jest

⁵¹ Wyłącznie zbieżność formalna.

⁵² Nie można tu jednak wykluczyć konwergencji, tj. zlania się dwóch niezależnie powstałych, homofonicznych form w jeden leksem.

⁵³ Występowanie w slawizmach końcówek pochodzących z innych *składników językowych* jest w jidysz pospolitym zjawiskiem. Wśród rzeczowników charakterystyczne są końcówki liczby mnogiej takie, jak wynikająca prawdopodobnie z konwergencji *składnika* hebrajsko-aramejskiego i romańskiego *-s* (por. jid. *žabe* 'żaba' – *žabes*) czy pochodząca z hebrajsko-aramejskiego *-im* (por. jid. *kundes* 'dowcipniś, smarkacz, psotnik' – *kundejsim* [por. pol. *kundys*]) (M. Weinreich, 2008, s. 622). Szczegółowo, na podstawie przykładów korpusowych, omawia te kwestie Geller (1994, ss. 77–80).

⁵⁴ Źródłosłów jid. *rabeven*, *rateven* jest co prawda germański, jednak fakt słowiańskiego pośrednictwa przy powstawaniu tych form każe je zaliczyć do *składnika* słowiańskiego (por. Geller 1994, ss. 137–141).

w czasownikach dźwiękonaśladowczych, np. jid. *ojken*, *bomken*, lub oznaczających częste powtarzanie konkretnych słów, np. jid. *kumken* (od czasownika jid. *kum* ‘chodź’) (M. Weinreich, 2008, s. 531).

Wśród przyrostków przymiotnikowych należy wymienić: *-at-* (jid. *piskate* ‘pyskaty’), *-sk-* (jid. *oremanske* ‘nędzny, żałosny’), *-evat-* (jid. *tamevate* ‘głupkowaty’). Ich odpowiedniki polskie to: *-at-*, *-sk-* i *-owat-* (M. Weinreich, 2008, s. 531). Weinreich zwraca uwagę, że wyrazy typu jid. *tamevate*, *piskate* są w jidysz posegmentowane następująco: {tam}-{evat}-{e}, {pisk}-{ate} (sic)⁵⁵. Końcówka *-e* należy w nich więc do wzorca jidyszowego, por. jid. (*der*) *tam-ev-at-er*, (*dem*) *pisk-at-n*. Z kolei w wyrazach typu jid. *Lejbke*, *lererke* (patrz niżej) *-ke* jest traktowane w całości jako sufixs, por. jid. *Lejbken*, *lererkes* – głoska *e* zostaje zachowana po dodaniu końcówki (M. Weinreich, 2008, ss. A588–A589).

Liczniesze są przyrostki rzeczownikowe: *-ač* (jid. *piskač* ‘pyskacz’, por. pol. *pyskacz*; jid. *jungač* ‘łobuz’), *-ulje* (jid. *šnajderulje* ‘kiepski krawiec’, por. pol. *krawczyzna*), *-uk* (jid. *ligneruk* ‘kiepski kłamca’, jid. *lereruk* ‘kiepski nauczyciel’), *-(j)ak* (jid. *paskudnjak* ‘łotr’, jid. *cvujak* ‘dwulicowiec’), *-inke* (jid. *zuninke* ‘synek’, jid. *Lejbinke* ‘zdrobnienie imienia *Lejb*’), *-enju* (jid. *Gotenju* ‘zdrobnienie od Bóg’, por. pol. *O, Bożuniu*), *-ke* (jid. *Berke*, *Icke* ‘zdrobnienia imion własnych’) i inne. Przyrostki te zmieniają zabarwienie emocjonalne, głównie w kierunku spieszczenia lub deprecjacji. Odpowiedniki polskie, podawane przez Weinreicha, to: *-acz*, *-ula*, *-uk*, *-(j)ak*, *-ińka*, *-niu*, i *-ka*⁵⁶. Dodatkowo sufixs słowiański może oznaczać rodzaj żeński: jid. *šnajderke* ‘krawcowa’, *lererke* ‘nauczycielka’. Specjalnej uwagi wymaga przyrostek *-nik/-nica*: jid. *nudnik*⁵⁷ ‘nudziarz’, *genarnik* ‘oszust’, jid. *šlimazlnik* ‘pechowiec, nieudacznik’. Za pośrednictwem jidysz przyrostek ten przeszedł do języka hebrajskiego i amerykańskiej angielszczyzny, por. hebr. *kibucnik*, ang. *beatnik* ‘bitnik’. W jidysz przyrostek ten łączy się przede wszystkim z nazwami osób. Nazwy przedmiotów, takie jak jid. *čajnik*, jid. *nužnik* ‘wygódka’, zostały według Weinreicha zapożyczone w całości (M. Weinreich, 2008, s. 531).

⁵⁵ Ścisła analiza morfologiczna powinna uwzględniać następujący podział {pisk}-{at}-{e}. Nie można wykluczyć, że jest to literówka w tekście ang.

⁵⁶ Oczywiście fakt podania odpowiedników polskich nie wyklucza innego pochodzenia tych afiksów. Jid. *-ulje* może np. pochodzić od ukr. *-ul'a*, a jid. *-ke* od występujących w różnych językach słowiańskich przyrostków *-ka/-ko*.

⁵⁷ *Nudnik* wydaje się Weinreichowi raczej tworem jidyszowym, opartym jedynie na wzorach słowiańskich (M. Weinreich, 2008, s. A588).

Użycie zaimka zwrotnego

Użycie zaimków zwrotnych zachodzi w jidysz częściej niż w niemieckim i w miejscach, w których nie występują one w niemczyźnie, np. jid. *zix špiln* ‘bawić się’, jid. *zix šrekn*/jid. dial. *zix mojre hobn* ‘bać się’ (M. Weinreich, 2008, s. 532). Weinreich zwraca jednak uwagę, że wzorzec użycia zaimka *zix* stanowi dla użytkowników jidysz integralną część tego języka. Podlega na przykład transferowi do innych języków przez nich wykorzystywanych, np. ros. *igrat’ sja* vs. poprawne ros. *igrat’* ‘bawić się’. Może też służyć do wyrażania wewnętrznych jidyszowych subtelności semantycznych, np. jid. *lernen* ‘studiować święte teksy’ vs. *lernen zix* ‘uczyć się’ (M. Weinreich, 2008, s. A589).

Schemat tworzenia form zdrobniałych

Na koniec należy stwierdzić, że zjawisko dwustopniowego zdrabniania wytworzyło się w jidysz najprawdopodobniej pod wpływem słowiańskim. Jidyszowy wzór zdrabniania odpowiada ściśle polskiemu, por. jid. *tiš – tišl – tišele* vs. pol. *stół – stolek – stoliczek* (M. Weinreich, 2008, ss. 531–532)⁵⁸.

c) Składnia

Max Weinreich stwierdza, że uproszczoną strukturę zdania jidysz w porównaniu z niemieckim (np. fakt, że czasownik nigdy nie ulega przeniesieniu na pozycję końcową) często tłumaczy się wpływem słowiańskim. Nie uważa tego jednak za całkiem pewne, gdyż składnię jidysz należy porównywać z historycznymi wariantami języka niemieckiego, w których nie była ona tak ścisła jak we współczesnej niemczyźnie. Jego zdaniem należy tej kwestii poświęcić dalsze badania (M. Weinreich, 2008, s. 532).

Dalsze wymienione przez Weinreicha wpływy składni słowiańskiej są następujące:

- Pewne stałe zwroty, będące kalkami językowymi, mogą odbiegać od normalnego szyku zdania, np. jid. *vos a mol mer* ‘coraz więcej’, jid. *vi cum bestn* ‘jak najlepiej’, jid. *nit cu derlajdn* ‘nie do zniesienia’, jid. *Got majner* ‘Boże mój’. Ponadto Max Weinreich wymienia takie zwroty jak jid. *Xajim der klejner* ‘Chaim mały’, jid. *Xajim der šnajder* ‘Chaim krawiec’ – tego typu formacje oczywiście występują w niemczyźnie, są jednak według niego

⁵⁸ Temat ten szczegółowo omawia Geller (2012).

rzadkie w języku średnio-wysokoniemieckim. Innym zwrotem o nietypowej konstrukcji składniowej jest jid. *ix bin a kranker* (por. pol. *jestem chorym*), używany obok jid. *ix bin krank* ‘jestem chory’ i oznaczający trwający stan chorobowy (M. Weinreich, 2008, s. 532). Niektóre stałe zwroty występują w dwóch wariantach, np. jid. *s’ farštejt zix, az* vs. jid. *farštejt zix, az*. Druga forma jest według Weinreicha najprawdopodobniej pochodzenia słowiańskiego (por. pol. *rozumie się, że*⁵⁹) (M. Weinreich, 2008, s. A590).

- Częste użycie przydawki przymiotnikowej w miejsce wyrazów złożonych, np. jid. *šnajderšer xešbm* ‘rachunek krawiecki’, jid. *šnajderše klojz* ‘krawiecki dom modlitwy’, ale jid. *šnajderjung* ‘krawczyk’, jid. *šnajderfarejn* ‘związek krawiecki’ (M. Weinreich, 2008, s. 532).
- Wsteczne użycie zaimka osobowego w zdaniu podrzędnym, np. jid. *der menč vos im kenen ale* ‘człowiek, którego wszyscy znają’ <ukr. ...що його...⁶⁰ (M. Weinreich, 2008, s. 532). Ponadto, jid. *vos* ‘co’ może być użyte jako uniwersalny zaimek względny, np. *hot er nox gedingt ejn sus ejcl haporec vos der ridvan iz zajn gevezn* ‘wynajął jednego konia od szlachcica, którego wóz należał do niego’ (dosł. ‘co wóz był jego’). Weinreich stwierdza, że choć tego typu zdania występują również we wschodnich dialektach niemieckich i w obrębie niemieckich wysp językowych na Wschodzie, to tłumaczy się je wpływem słowiańskim. Możliwa jest tu również konwergencja z formą hebrajsko-aramejską, typu hebr. *haiš ašer rainu oto* ‘człowiek, którego widzieliśmy’⁶¹ (M. Weinreich, 2008, s. A589).
- Jid. *fun* jako przyimek w formach złożonych stopnia wyższego, np. jid. *er iz greser fun mir* ‘jest większy ode mnie’. Pochodzenie tej formy od hebr. *gadol mimeni* ‘większy ode mnie’⁶² jest według Weinreicha raczej wątpliwe – nie występuje ona w jidysz zachodnim (M. Weinreich, 2008, s. 532). Również jid. *iber* może być użyte w sposób nietypowy w porównaniu z niem. *über* ‘ponad, przez’, por. jid. *iber hundred un cvancik jor* ‘przez sto dwadzieścia lat’⁶³ (M. Weinreich, 2008, ss. A589–A590).

⁵⁹ Możliwe jest też pol. *to się rozumie*, choć może to być również w polszczyźnie kalka z języka niemieckiego.

⁶⁰ Ale też pol. *ten człowiek, co go wszyscy znają*.

⁶¹ Dosł. *człowiek, że go widzieliśmy.

⁶² Dosł. *większy ze mnie; jid. *fun* można tłumaczyć zarówno jako pol. *od*, jak i pol. *z*, podobnie jak niem. *von*.

⁶³ W tekście angielskim objaśnienie brzmi „after 120 years...”, tj. pol. *po stu dwudziestu latach*, choć dalszy tekst jednoznacznie wskazuje na to, że jid. *iber* jest tu używane w znaczeniu pol. *przez*.

- Podwójne przeczenie: jid. *ix hob nit gezen kejnem* ‘nie widziałem nikogo’. W języku średnio-wysokoniemieckim występowało również podwójne przeczenie, ale miało charakter fakultatywny. Jego obecność we wschodnich gwarach niemieckich tłumaczy się wpływem słowiańskim (M. Weinreich, 2008, s. 532).
- Użycie bezokolicznika w funkcji wzmacniającej, por. jid. *esn hot er jo ge gesn* (*nor gebenġt hot er nit*) ‘jeść to jadł (tylko nie pomodlił się po posiłku)’. Jest to według Weinreicha przykład konwergencji – podobne konstrukcje występują zarówno w hebrajskim, jak i w niemieckim (w ograniczonym zakresie) – jednak podobieństwo do formy polskiej jest uderzające (M. Weinreich, 2008, s. 615).

Podsumowanie

Tezy i ustalenia Maxa Weinreicha odnośnie do słowiańsko-żydowskich kontaktów językowych, chociaż sformułowane pół wieku temu, do dziś pozostają materiałem do badań, dociekań i naukowej debaty. Potwierdzają to wciąż powstające prace naukowe i artykuły publicystyczne, podejmujące z nimi swoisty dialog. Spektrum ich tematyki sięga od językoznawstwa, przez historię, aż po tak zaskakujące dziedziny nauki jak demografia. Sam Weinreich w wielu miejscach swej pracy podkreślał hipotetyczny charakter swoich twierdzeń. Przytaczał kontrargumenty i nie bał się stwierdzać konieczności dalszych, pogłębionych badań. Miał świadomość pionierskiego, a więc z definicji niewyczerpującego charakteru swojej pracy, będącej zacznem pełnego opisu historii języka jidysz. Najbardziej radykalnym przejawem dialogu z jego pracą jest *slawocentryczna* teoria genezy języka wschodnioeuropejskich Żydów. Wciąż bardzo młoda, domaga się ona – zarówno od swych przeciwników, jak i od swych zwolenników – dogłębnych, szczegółowych badań nad różnymi aspektami i przejawami wpływów słowiańskich w jidysz. Nawet przytoczone w niniejszym artykule zjawiska językowe, stwierdzone przez Maxa Weinreicha, zawierają pewne furtki dla reinterpretacji pod kątem *slawocentrycznym*. Dla przykładu, rozpowszechnienie w jidysz czasowników prefigowanych, będących strukturami słowiańskimi „ubranymi” w leksykę niemiecką i/lub hebrajsko-aramejską, już samo w sobie każe zadać pytanie o *releksyfikację*. *Formy aspektoidalne* również dają się przedstawić jako pozostałość pierwotnego, słowiańskiego systemu gramatycznego, zachowanego po zmianie języka

na judeo-niemiecki przez Żydów *kanaanejskich*. W każdym wypadku, praca Maxa Weinreicha nie tylko może, lecz także powinna stanowić punkt wyjścia dla dociekań również dla badaczy polskich.

Bibliografia

- Altbauer, M. (2002). *Wzajemne wpływy polsko-żydowskie w dziedzinie językowej*. (M. Brzezina, Red.). Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Beinfeld, S. i in. (2002). *Comprehensive Yiddish-English dictionary*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Brzezina, M. (1986). *Poliszczyna Żydów*. Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Cała, A. (1992). *Wizerunek Żyda w polskiej kulturze ludowej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Comrie, B. (1991). Yiddish is Slavic? *International Journal of the Sociology of Language*, 91, 151–156.
- Dejna, K. (1993). *Dialekty polskie*. Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Doktor, J. (2008). Źródła w języku jidysz i ich znaczenie w badaniach nad duchowością polskich Żydów w XVIII wieku. W: E. Geller & M. Polit (Red.), *Jidyszland: Polskie przestrzenie* (ss. 243–262). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dow, J., & Stolz, T. (1991). The Sorbian origins of Yiddish: Linguistic theory in search of historical documentation. *International Journal of the Sociology of Language*, 91, 157–165.
- Geller, E. (1990). Jiddische und polnische Parallelen im situationsspezifischen Sprachgebrauch: Ein Beitrag zur slawischen Komponente des Jiddischen. W: *Akten des VIII. Internationalen Germanisten-Kongresses* (T. 11, ss. 536–544). München: iudicium.
- Geller, E. (1993). Jidysz – język „mieszany”? *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 30, 167–179.
- Geller, E. (1994). *Jidysz – język Żydów polskich*. Warszawa: PWN.
- Geller, E. (1997). Zur Etymologie einiger jiddischer und deutscher Schimpfwörter und Gauerbezeichnungen im Polnischen. *Zeitschrift für Slavistik*, 42(3), 274–284. <http://dx.doi.org/10.1524/slav.1997.42.3.274>
- Geller, E. (1999). Hidden Slavic structure in modern Yiddish. W: *Jiddische Philologie. Festschrift für Erika Timm* (ss. 65–89). Tübingen: Niemeyer Verlag. <http://dx.doi.org/10.1515/9783110934007-006>
- Geller, E. (2001). *Warschauer Jiddisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. <http://dx.doi.org/10.1515/9783110919943>
- Geller, E. (2003a). Rola badań slawocentrycznych w postrzeganiu języka jidysz. W: K. Pilarczyk (Red.), *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich* (T. 3, ss. 419–436). Kraków: PTSŻ.

- Geller, E. (2003b). The Jews of Warsaw as a speech community: Homage to Warsaw Yiddish. W: E. Bergman & O. Zienkiewicz (Red.), *Żydzi Warszawy: Materiały konferencji w 100 rocznicę urodzin Emanuela Ringelbluma* (ss. 13–15). Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny.
- Geller, E. (2004). Jiddisch im Spannungsfeld zwischen Germanistik und Slawistik. In M. Grimber (Red.), *Convivium. Germanistisches Jahrbuch Polen 1993–2003. Polendiskurse. Beiträge der Jubiläumstagung am 25.02.2003 in Poznań* (ss. 171–197). Bonn: Deutscher Akademischer Austauschdienst.
- Geller, E. (2008a). Germanocentric vs. Slavocentric approach to Yiddish. W: W. Czachur & M. Czyżewska (Red.), *Vom Wort zum Text. Studien zur Deutschen Sprache und Kultur: Festschrift für Professor Józef Wiktorowicz zum 65. Geburtstag* (ss. 681–693). Warszawa: Instytut Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Geller, E. (2008b). Jidysz „od kuchni” – polszczyzna we współczesnej koszernej kuchni żydowskiej. W: W. Moskovich & I. Fijałkowska-Janiak (Red.), *Jews and Slavs* (T. 21, ss. 40–56). Jerusalem: The Hebrew University of Jerusalem.
- Geller, E. (2008c). Spory o genezę jidysz. W: E. Geller & M. Polit (Red.), *Jidyszland: Polskie przestrzenie* (ss. 17–43). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Geller, E. (2009). A new portrait of early seventeenth-century Polish Jewry in an unknown Eastern-Yiddish remedy book. *European Judaism*, 42(2), 62–67. <http://dx.doi.org/10.3167/ej.2009.420208>
- Geller, E. (2010a). Dobra Gitl, słodka Zisl, nadobna Szejndl – o pochodzeniu imion Żydówek polskich. W: J. Lisek (Red.), *Nieme dusze: Kobiety w kulturze jidysz* (ss. 131–152). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Geller, E. (2010b). The Polonization of Yiddish: A path towards language-shift? *Jews and Slavs*, 22, 95–108.
- Geller, E. (2010c). Yiddishland – Jewish identity in Eastern-Central Europe. W: J. Malinowski, R. Piątkowska, & T. Sztyma-Knasiecka (Red.), *Jewish artists and Central-Eastern Europe* (ss. 25–33). Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Geller, E. (2011a). Koszerny biskup „Koscherer Bischof” partyjna dintojra „Parteirache” und andere religiöse Jiddismen in der polnischen Allgemeinsprache. W: A. Nagórko (Red.), *Sprachliche Säkularisierung (Westslawisch-Deutsch)* (ss. 373–395). Hildesheim: Olms.
- Geller, E. (2011b). Zum Kampf gegen den „Dajtschmerismus“ in der jiddischen Sprache. W: M. Prinz & J. Korhonen (Red.), *Deutsch als Wissenschaftssprache im Ostseeraum – Geschichte und Gegenwart: Akten zum Humboldt-Kolleg an der Universität Helsinki, 27. bis 29. Mai 2010* (ss. 205–217). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Geller, E. (2012). Inwieweit ist Jiddisch sprachtypologisch eine „warme“ Sprache. W: H. Burkhard, R. Hammel, & M. Łaziński (Red.), *Sprache im Kulturkontext: Festschrift für Alicja Nagórko* (ss. 397–420). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Geller, E. (2013). Knaanic glosses as a code-switching phenomenon. W: O. Bláha, R. Dittmann, & L. Uličná (Red.), *Knaanic language: Structure and historical background, proceedings of a conference held in Prague on October 25–26, 2012* (ss. 108–128). Prague: Academia.

- Geller, E. (Oprac.). (2015). *Sejfer derech ejc ha-chajim: Przewodnik po drzewie żywota: O sposobie zachowania dobrego zdrowia w języku jidysz przez anonimowego żydowskiego doktora w Polsce, w roku 1613 drukiem ogłoszony*. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.
- Geller, E., & Polit, M. (Red.). (2008). *Jidyszland: Polskie przestrzenie*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Glasser, P. (2010). Weinreich, Max. *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Pobrano 23 października 2014 z http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Weinreich_Max
- Goldstein, D. (2008a). Keeping God's House: Y chromosomes and Old Testament priests. W: D. Goldstein, *Jacob's legacy: A genetic view of Jewish history* (s. 74). New Haven, CT: Yale University Press.
- Goldstein, D. (2008b). Looking out for number two: The case of the Ashkenazi Levites. W: D. Goldstein, *Jacob's legacy: A genetic view of Jewish history* (s. 73). New Haven, CT: Yale University Press.
- Grzegorzczkova, R. (1998). *Gramatyka współczesnego języka polskiego Morfologia*. (R. Laskowski & H. Wróbel, Red.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Katz, D. (1983). Zur Dialektologie des Jiddischen (Manfred Görlach, tłum.). W: W. Besch et al. (Red.). *Dialektologie* (ss. 1018–1041). Berlin, New York, NY: Walter de Gruyter.
- Kerler, D.-B. (1999). *The origins of literary Yiddish*. Oxford: Oxford University Press.
- Kondrat, A. (2008). Sławizmy leksykalne w polu semantycznym męskich nazw ubiorów w języku jidysz. W: A. Kątny (Red.), *Kontakty językowe i kulturowe w Europie* (ss. 267–274). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kondrat, A. (2009). Matki, żony i kochanki w języku jidysz. W: J. Lisek (Red.), *Nieme dusze? Kobiety w kulturze jidysz* (ss. 107–129). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kondrat, A. (2012). Język jidyszowych czasopism fachowych na przykładzie czasopism krańcowych. W: J. Nalewajko-Kulikow (Red.), *Studia z dziejów trójjęzycznej prasy żydowskiej na ziemiach polskich (XIX–XX w.)*. Warszawa: Neriton.
- Kupfer, F., & Lewicki, T. (1956). *Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów Europy środkowej i wschodniej: Wyjątki pism religijnych i prawniczych XI–XIII w.* Wrocław: Zakład im. Ossolińskich.
- Mark, J. (1961–1980). *Der grojser verterbux fun der jidišer šprax* (T. 1–4). (J. Joffe, Red.). Jerusalem.
- Matras, Y. (2009). *Language contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moskovich, W. (2013). From Leshon Kna'an to Yiddish: Some case studies. W: O. Bláha, R. Dittmann, & L. Uličná (Red.), *Knaan language: Structure and historical background, proceedings of a conference held in Prague on October 25–26, 2012* (ss. 191–199). Prague: Academia.
- Myers-Scotton, C. (2012). *Multiple voices an introduction to contact linguistics*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Ruta, M. (2008). Z dziejów leksykografii polsko-żydowskiej. W: E. Geller & M. Polit (Red.), *Jidyszland: Polskie przestrzenie* (ss. 6–85). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

- Straten, J. v. (2011). *The origins of Ashkenazi Jewry: The controversy unraveled*. Berlin: De Gruyter. <http://dx.doi.org/10.1515/9783110236064>
- Straten, J. v. (2013). Demography and the dissemination of Yiddish in Eastern Europe. W: O. Bláha, R. Dittmann, & L. Uličná (Red.), *Knaanic language: Structure and historical background, proceedings of a conference held in Prague on October 25–26, 2012* (ss. 269–281). Prague: Academia.
- Stutchkoff, N. (1950). *Der ojcer fun der jidišer šprach*. New York, NY: Yiddish Scientific Centre – YIVO.
- The International Phonetic Alphabet. (2015). Pobrano 14 grudnia 2016 z https://www.internationalphoneticassociation.org/sites/default/files/IPA_Kiel_2015.pdf
- Thomason, S. G. (2001). *Language contact: An introduction*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Ungar-Sargon, B. (2014). The mystery of the origins of Yiddish will never be solved. *Tablet Magazine*. Pobrano 14 stycznia 2016 z <http://www.tabletmag.com/jewish-arts-and-culture/books/176580/yiddishland>
- Weinreich, M. (1956). Yiddish, Knaanic, Slavic: The basic relationships. W: *For Roman Jakobson: essays on the occasion of his sixtieth birthday, 11 October 1956* (ss. 622–633). The Hague: Mouton.
- Weinreich, M. (1973a). *Gešixte fun der jidišer šprach: Bagrifn, faktn, metodn* (T. 1–4). New York, NY: YIVO Institute for Jewish Research.
- Weinreich, M. (1973b). *Gešixte fun der jidišer šprach: Bagrifn, faktn, metodn* (T. 2). New York, NY: YIVO Institute for Jewish Research.
- Weinreich, M. (1980). *History of the Yiddish language*. (S. Noble & J. A. Fishman, Tłum.). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Weinreich, M. (2008). *History of the Yiddish language* (T. 1–2). (P. Glasser, Red., S. Noble & J. A. Fishman, Tłum.). New Haven, CT: Yale University Press.
- Weinreich, U. (1953). *Languages in contact, findings and problems*. New York, NY: Linguistic Circle of New York.
- Wexler, P. (1964). Slavic influence in the grammatical functions of three Yiddish verbal prefixes. *Linguistics*, 2(7), 83–93. <http://dx.doi.org/10.1515/ling.1964.2.7.83>
- Wexler, P. (1972). A mirror image comparison of languages in context: Verbal prefixes in Slavicized Yiddish and Germanicized Sorbian. *Linguistics*, 10(82), 89–123. <http://dx.doi.org/10.1515/ling.1972.10.82.89>
- Wexler, P. (1981). Jewish interlinguistics: Facts and conceptual framework. *Language*, 57(1), 99–149. <http://dx.doi.org/10.2307/414288>
- Wexler, P. (1985). *The role of Yiddish in the recovery of Slavic linguistic history*. Munich: Verlag Otto Sagner.
- Wexler, P. (1987). *Explorations in Judeo-Slavic linguistics*. Leiden: Brill.
- Wexler, P. (1990). *The schizoid nature of modern Hebrew: A Slavic language in search of a Semitic past*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

- Wexler, P. (1991). Yiddish – the fifteenth Slavic language: A study of the partial language shift from Judeo-Sorbian to German. *International Journal of the Sociology of Language*, (91), 9–150. <http://dx.doi.org/10.1515/ijsl.1991.91.9>
- Wexler, P. (1992). *The Balkan substratum of Yiddish: A reassessment of the unique Romance and Greek components*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Wexler, P. (1993). *The Ashkenazic Jews: A Slavo-Turkic people in search of a Jewish identity*. Columbus, OH: Slavica Publishers.
- Wexler, P. (1995). The Slavonic “standard” of modern Hebrew. *The Slavonic and East European Review*, 73(2), 201–225.
- Wexler, P. (1998). Jewish linguistic geography: Some lessons for the historian. *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies*, 17(1), 90–96. <http://dx.doi.org/10.1353/sho.1998.0026>
- Wexler, P. (2002). *Two-tiered relexification in Yiddish Jews, Sorbs, Khazars and the Kiev-Polessian Dialect*. Berlin: Mouton de Gruyter. <http://dx.doi.org/10.1515/9783110898736>
- Wexler, P. (2006). *Jewish and non-Jewish creators of “Jewish” languages: With special attention to judaized Arabic, Chinese, German, Greek, Persian, Portuguese, Slavic (modern Hebrew/Yiddish), Spanish, and Karaite, and Semitic Hebrew/Ladino: A collection of reprinted articles from across four decades with a reassessment*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Wexler, P. (2011). The myths and misconceptions of Jewish linguistics. *Jewish Quarterly Review*, 101(2), 276–291. <http://dx.doi.org/10.1353/jqr.2011.0016>
- Wexler, P., & Horvath, J. (1994). Unspoken languages and the issue of genetic classification: The case of Hebrew. *Linguistics*, 32(2), 241–270.
- Wexler, P., & Horvath, J. (1997). *Relexification in Creole and non-Creole languages: With special attention to Haitian Creole, modern Hebrew, Romani, and Rumanian*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Wijaczka, J. (2010). Długi „złoty wiek” dziejów Żydów w Rzeczypospolitej (od początku XVI do połowy XVII w.). W: W. Sienkiewicz (Red.), *Atlas historii Żydów polskich* (ss. 59–101). Warszawa: Demart.
- Woodworth, C. (2010). Where did the East European Jews come from? An explosive debate erupts from old footnotes. *Kritika: Explorations in Russian & Eurasian History*, 11, 105–123.
- Woodworth, C. (2014, czerwiec 16). Where did the East European Jews come from? An explosive debate erupts from old footnotes suggesting that Ashkenazi Jews are Europeans. *Tablet Magazine*. Pobrano 14 stycznia 2016 z <http://www.tabletmag.com/jewish-arts-and-culture/books/165247/yiddish-ashkenazi-woodworth>
- Zaremska, H. (2010). Początki żydowskiej obecności i osadnictwa na ziemiach polskich (X–XV w.). W: W. Sienkiewicz (Red.), *Atlas historii Żydów polskich* (ss. 23–57). Warszawa: Demart.

Polish influence on Yiddish as described in Max Weinreich's *History of the Yiddish Language* – overview and attempts at verification

Summary

The Article concentrates on the findings regarding Slavic influence on Yiddish, described in the newest English-language edition of Max Weinreich's *History of the Yiddish Language* – a canonical title for modern Yiddish studies. Its first task is to acquaint Polish readers with M. Weinreich's propositions and findings on the general character of Polish-Yiddish and Slavic-Yiddish language contact. This will also be taken as an opportunity to briefly review the research on this subject conducted by Polish scholars. Additionally, the article will elaborate (albeit not exhaustively) on the attempts to question and verify M. Weinreich's theories which may prove interesting from the point of view of Slavic studies. Its second, equally important task is to describe chosen examples of the results of Slavic influence, in which Polish played a significant role, as they present themselves in the lexicon, morphology, word formation and syntax of Yiddish.

Wpływy polskie w jidysz według *History of the Yiddish Language* Maxa Weinreicha – przegląd i próby weryfikacji

Streszczenie

Artykuł skupia się na ustaleniach na temat wpływów słowiańskich w jidysz, zawartych w najnowszym, anglojęzycznym wydaniu pracy Maxa Weinreicha pt. *History of the Yiddish Language*, mającej status pozycji kanonicznej współczesnej jidyszystyki. Jego pierwszym celem jest przybliżenie polskiemu czytelnikowi też i ustaleń M. Weinreicha, dotyczących ogólnego charakteru językowych

kontaktów polsko- i słowiańsko-żydowskich. Przy tej okazji uwzględnione zostaną informacje na temat badań, jakie do tej pory poczynili w tej materii językoznawcy polscy. Ponadto (niewyczerpująco) poruszona zostanie kwestia prób weryfikacji i podważenia jego twierdzeń, interesująca z punktu widzenia sławistyki. Drugim, nie mniej ważnym zadaniem jest przedstawienie wybranych wpływów słowiańskich, w których nie miały udziału polszczyzna, w poszczególnych podsystemach języka jidysz: leksyce, morfologii i słowotwórstwie oraz składni.

Keywords: Yiddish; Polish language; language contact; Polish linguistic influence; Max Weinreich

Słowa kluczowe: jidysz; język polski; kontakt językowy; polskie wpływy językowe; Max Weinreich

Michał Gajek, Institute of German Studies, Faculty of Modern Languages, University of Warsaw

Correspondence: michal.gajek.pro@wp.pl

This work has been self-funded by the author.

Competing interests: The author has declared he has no competing interests.